

Ana Geršak

Drago Jančar: *Drevo brez imena*.

Ljubljana: založba Modrijan (zbirka Euroma), 2008.

Na pogovoru v okviru Literarnih identitet Evrope, ki jih prireja Cankarjev dom, je Drago Jančar zbranim poslušalcev priznal, da je začel svoj zadnji roman *Drevo brez imena* pisati, ne da bi vedel kam ga bo to pripeljalo; izjava, ki se zdi na prvi pogled zgolj tipična avtorska refleksija o eni izmed univerzalnih bivanjskih aporij (nihče v resnici ne ve, kam ga bo lastno delo pripeljalo, pa kljub temu vztraja), se pri branju romana izkaže za njegovo dramaturško paradigmo, ki privede do uspešnih in nekoliko manj uspešnih literarnih učinkov.

“Hurikanski epos” (kajti tu govorimo vendar o Zgodovini!), v katerem je obtičal Janez Lipnik se začne v arhivu, iz katerega je nekdo privlekel najprej benevolentne erotomanove zapise, statistično nadrobne podatke o ženskah *njegovega* (toda zares – čigavega?) življenja, kjer Lipnikovo izmojstreno oko naleti na ime, točko, v kateri se zgodba neznanega popisovalca spremeni v “omotico zgodovine” ljubljanskega arhivarja. Razkrije se grozljiva spirala usodne vsepovezanosti (“Preteklost nas preplavlja, /.../ utopila nas bo, /.../ zadušila.”), nenadoma ni več niti preteklosti niti sedanjosti, obstaja le nedoločljivo trajanje, ki se širi po prostoru brez časa. “Čas je izgubil svoj tek.” Sodobnost je čas brez časa, trenutek večnega hitenja, minljivost, ki se je raztegnila med delom in nakupovanjem. Simbol časa, ki teče, ne da bi se v resnici premaknil, ne da bi prinesel kaj novega, kakšno spremembo, hitrost v mirovanju, je nakupovalni center, v katerega se ujame Lipnik in tam obtiči. Kot fosil iz neke izgubljene davnine.

Edini trdni steber (pravzaprav deblo), ki Lipnika še privezuje na sedanji jaz, je evokacija nekega drugega modelativnega sistema realnosti, zgodbe v svoji najčistejši, najprimitivnejši obliki. Skozi celoten roman se vije pohorska ljudska pravljica, ki jo je mati pripovedovala malemu Janezu, v kateri junak sedem let pleza po drevesu brez imena in pride v nov, lepši svet, kjer pa mora srce svoje izbranke osvojiti s trdimi preizkušnjami, med

drugim premagati vruga, ki je z gradu pobegnil prav s pomočjo naivnega mladeniča. Toda Lipnik ni junak, zato ostane ujet v svetu zgodovinskih preizkušenj, ki – namesto, da bi ga utrdile – le še bolj spodkopavajo njegovo (že tako) skrhano percepcijo stvarnosti. Vračanje k pravljici in njeni eskapistični simboliki pomeni zanj vračanje k ponovnemu začetku, k še eni šansi, k štartu z ničle, ki bi ga pripeljal k ljubezni njegovega življenja, Zali, ali njenemu sodobnemu utelesenju, Marijani, in novemu življenjskemu poglavju – Lipnik je, kot se izkaže med pripovedjo, perfekcionista, ki želi stvarjem priti do dna, pa naj stane kar hoče. In stane ga veliko: namesto, da bi se držal debela in varno pristal na drugi (spodnji ali zgornji) strani, se Lipnik zaplete v gosto vejevje (metafora brezštevilnih tunelov njegove notranjosti), ki ga premetava iz enega v drug zgodovinski čas.

V romanu se prepletajo tri glavne časovne linije, brezoblična, klavstrofobična sodobnost (Lipnik ustaja ujetnik prostorov, svojega stanovanja, arhiva, nakupovalnega središča, imaginarnega podzemlja), ki se kopiči v nepremično, brezizhodno točko; navidezno “srečni čas”, čas ljubezni v bližnji preteklosti, ko sta takrat še srečna zakonca Lipnik tekala po Dugem otoku, čeprav je nedaleč stran divjala vojna vihra in čeprav se je spomin izkazal za blodni konstrukt (“srečni čas” obstaja le v pravljičah); za konec pa še čas druge svetovne vojne, Zgodovine *par excellence*, pobijanje talcev in izdajalcev, množična grobišča, in seveda razčlovečenje, ki jo takšna morija (in norija) potegne za sabo. Prav zadnja linija, kot vrhunec ultimativnega nasilja, se zdi podlaga za nadaljnji razvoj dogodkov, nekakšno prapočelo in izvor vsega zla, ki ga Lipnik opazuje, pa tudi izvaja. V mirnem, tihem arhivarju ves čas vre, potovanje v preteklost ga zmeraj izvrže v trenutek, ko se nasilje izvaja, ko je tik na tem, da se bo izvedlo ali ostaja zgolj nakazano. Obenem pa ni nikdar mogoče reči, kaj je plod realno osnovanih spominskih izkušenj ali potlačeni fantazem. V vsakem primeru se konstantna izpostavljenost nasilnim dejanjem izteče v norost ali nori revanšizem, o čemer vsaka zase pripovedujeta zapisnik Ivanke K. in usoda učiteljice Zale. In ne nazadnje sam Lipnik.

Kot antipod norosti nastopi Lipnikova obsesija z otroško ljubeznijo, Zalo, vendar je njena romaneskna vloga zmuzljiva, nedoločena, zagotovo pa prešibka, da bi zajezila (avto)destruktivni Lipnikov pohod nad tujimi in svojimi spomini. Lipnik je namreč preveč “v”, pravzaprav so vsi udeleženci romana “v”, predvsem v junakovem nezavednem, ki ga tako vztrajno preplavlja. V središču nezavednega leži travmatična izkušnja z očetom, nekdanjim taboriščnikom, ki je bil še najbolj “v” od vseh, in to do te mere, da je sredi noči skakal po sosedovem vrtu, misleš, da ga kličejo k apelu. Oče je ostal ujet v taboriščni mori, Lipnik nekje na poti

v otroštvu, kjer ga čaka njegova Zala, z belo bluzo in modrim krilom, učbeniški primerek zaželeno povojne učiteljice. Odrasli Lipnik je morda iskal takšno podobo v Marijani, vendar s “približkom” ideala nikakor ne more zaživeti, zato postane grob, agresiven.

Motivno-tematskim opisom nasilja se pridruži še nasilje kot romaneskni postopek, namreč kot nasilno vključevanje različnih elementov in fragmentov v primarni narativni tok; podobe in osebe iz preteklosti vstopajo v Lipnikovo zavest na silo, vendar ne zmeraj kot samovoljni preboj (prosto po vojaškem žargonu) v razrahljano, razmehčano shizoidno zavest, temveč gre (pre)pogosto za nasilno vstavljanje v zgodbeno tkivno kot avtorjev preblisk in ne plod skrbno izdelane pripovedne strategije. Nekateri drobci vznikajo preveč nenadoma, da bi lahko bili del Lipnikovega lastnega dogodkovnega horizonta, kvečjemu pripovedovalčevega. In res, personalni pripovedovalec večkrat vstopa v zgodbo, na trenutke njegov glas spregovori skozi Lipnikova usta (ali misel), ki se zdi tendenčen, na trenutke celo moralistično obarvan v svojih zgodovinskih sodbah, medtem ko išče Lipnik (v nasprotju s pripovedovalcem) le svoj pravi spomin.

V neki epizodi *Dylana Doga* z naslovom *Doktor Todd* je junakinja, sicer ujetnica koncentracijskega taborišča med drugo svetovno vojno, svojo integralno (telo plus zavest) projekcijo prenesla v London poznih devetdesetih, da bi ubežala vivisekciji; Janez Lipnik iz zgodovine ne beži, temveč se vanjo nenehno vrača, je človek brez prihodnosti in verjetno tudi brez sedanjosti, glede na to, kako strastno se ji hoče ogniti. Sedanji čas mu pomeni negotovost, strah, nelagodje, saj se sedanjost napaja iz preteklosti, zato je treba najprej razčistiti zgodovinske resnice, da bi se dokopali do Resnične sedanjosti. “Rekonstruiral sem neko zgodbo iz avstralskega arhiva,” reče Lipnik nekje na sredini romana in se ne zaveda, kako zelo si bo to rekonstrukcijo prisvojil. Ali kako si bo ona prisvojila njega. Janez Lipnik postane ujetnik arhiva in svojih mitotvornih nagnjenj; Lipnikova rekonstrukcija, ki ni v resnici nič drugega kot zgodba, se razrašča v vse smeri, in v tem smislu je junak le ponovitev Jančarja, ko pravi, da niti sam ne ve, kam ga bo ta zgodba pripeljala. Prek samega akta pisanja se torej realizira metafora razvejane drevesne krošnje, z vitalnimi in trhlimi vejami: v nekem trenutku postanejo zgodbe količinsko in pomensko neobvladljive, zgodba o Lipniku se lomi še hitreje kot Lipnik sam, in se ne more sestaviti v poenoteno, zaokroženo pripovedno celoto. Totalna razsrediščenost junakove osebnosti in zgodbe, v katero je ujet, ostaja preveč površinska, brez globljega motiviranega izvora.

Pravi junak *Drevesa brez imena* je avtorjev bravurozni slog (čeprav se na trenutke zdi Lipnikova spominsko-zgodovinska travma le izgovor

za pripovedovalčeve refleksivne preobrate) in domiselni kompozicijski premik, ki na začetek dogajanja postavi 87. poglavje in se tako odpre ciklični idejni in pripovedni strukturi. Nazadnje (toda res – kateri konec je pravi, številčni ali linearno-zaporedni?) se Janez Lipnik bos sprehaja po gozdu, najverjetneje ga premoči jesenski dež. Obtičal je v borgesovskem blodnjaku, brez otipljive realnosti, z različnimi, uravnoteženo neperspektivnimi variantami preteklosti – čigave, svoje, tuje, pripovedovalčeve ... tega ni mogoče izvedeti. Zgodba Janeza Lipnika se v svojem zaključku vrne v izhodišče, v razcefrano zavest, ki omogoča širok manevrski prostor – vendar ne neomejenega.